

everyday life of students. During research, besides other, found out prichinnonaslidkoviy connection between the unsuccessful policy of autocracy in a social sphere and complication of social and political situation in the Moscow empire.

Keywords: society, education, university, institute, Ukraine, socium, student, hostel.

Ховрич С. Н., кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории факультета социологии и права, Национальный технический университет Украины “Киевский политехнический институт” (Украина, Киев), s.khovrych@ukr.net

Матеріально-бютові проблеми студентів Наддніпрянської України і спроби їх рішення (в кінці ХІХ – початку ХХ вв.)

Проанализированы причины и сущность главных финансовых и бытовых проблем студентов некоторых украинских вузов, а также исследованы пути преодоления их в условиях российского самодержавного режима в конце ХІХ – начале ХХ вв. В свете рассматриваемой проблематики автор сделал разбор, в частности, сословного состава досоветского студенчества. Раскрыты условия организации студенческих общежитий при некоторых университетах и институтах Наддніпрянской Украины. Отмечены как положительные, так и негативные стороны указанного процесса. Автор коснулся некоторых аспектов повседневной жизни студентов. В ходе исследования, между прочим, выявлено причинно-следственную связь между неудачной политикой самодержавия в социальной сфере и ухудшением общественно-политической ситуации в Российской империи.

Ключевые слова: общество, образование, университет, институт, Украина, социум, студент, общежитие.

* * *

УДК 377.3(477.73)“19”

Чернявська О. П.

аспірантка кафедри філософії, історії та політології,
Одеський національний економічний університет
(Україна, Одеса), elena_kiriluisik@ukr.net

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ КОМЕРЦІЙНОЇ СПРАВИ В МИКОЛАЇВСЬКОМУ КОМЕРЦІЙНОМУ УЧИЛИЩІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Розглядаються питання розширення мережі комерційних навчальних закладів на території півдня України на початку ХХ століття. Зокрема, основна увага акцентується на функціонуванні Миколаївського комерційного училища. Проведено порівняльний аналіз досвіду заснування подібних навчальних закладів в цілому на території Російської імперії. Визначено внесок благодійних та купецьких гільдій в навчально-виховний процес. Проаналізувавши комплекс матеріалів: наукових публікацій, краєзнавчих досліджень та архівних джерел з зазначеної проблематики, з'ясовано, що висвітленню історії Миколаївського комерційного училища присвячували свої статті досить мало істориків. Це в свою чергу залишило осторонь важливі питання недоліків. Серед них найбільш актуальними були: кадрове забезпечення, джерела утримання та обладнання спеціального навчального корпусу. Дослідивши особливі умови зародження комерційної освіти в місті Миколаїв, визначено, що фінансове забезпечення було найбільш гострим, адже ним займалися в основному лише представники Біржового комітету.

Ключові слова: комерційна освіта, купецькі гільдії, навчально-виховний процес, Біржовий комітет, пільговий контингент, навчальна програма, кваліфіковані кадри.

Стабільний економічний розвиток будь-якої держави залежить в першу чергу від вміння чітко окреслити нагальні проблеми, грамотно побудувати стратегію їх вирішення та реалізувати всі свої можливості опираючись на досвідчених фахівців. Саме тому, економічні процеси, які відбувалися в Україні в кінці ХІХ на початку ХХ століття зумовили гостру потребу в кваліфікованих спеціалістах комерційної справи.

Наголосимо на тому, що дослідження досвіду виникнення та функціонування комерційних навчальних закладів в Україні потрапило в коло наукових інтересів лише після набуття Україною незалежності. Актуальність статті підсилюється ще й тим, що досвід підготовки кваліфікованих фахівців

відповідної сфери може бути використаний враховуючи реалії сьогодення.

Проаналізувавши весь комплекс історіографічного матеріалу з відповідної тематики, можна стверджувати, що висвітленню історії Миколаївського комерційного училища присвячували свої статті досить мало істориків. О. Ф. Ковальова, В. П. Чистов, І. М. Доскаленко, О. О. Дмитренко, В. М. Сіткова – розглядали загальні питання заснування училища. Т. М. Шершун, Ю. І. Гузенко – аналізували внесок благодійних та купецьких гільдій в діяльність училища. Необхідно зазначити, що в основному науковці розглядали найважливіші досягнення закладу, залишаючи осторонь важливі питання недоліків та проблем організації навчально-виховного процесу. Що стосується джерелознавчої бази, то переважну становлять періодичні видання початку ХХ століття, такі як: “Николаевская газета”, “Южная Россия”, “Журнал Министерства народного Просвещения” та архівні справи ДАМО.

Враховуючи фрагментарне висвітлення даного питання, автором були окреслені наступні завдання: проаналізувати основні джерела фінансування училища Миколаївського комерційного училища на початку ХХ століття; порівняти досвід заснування подібних навчальних закладів загалом на території Російської імперії; розглянути проблему кадрового забезпечення училища; охарактеризувати рівень навчальної бази; окреслити найголовніші недоліки функціонування училища.

Ще на початку ХІХ століття на території України сформувалися три освітні ступені економічної освіти: перший – початкова освіта (парафіяльні школи, повітові училища, приватні курси комерційних знань, торговельні класи, торговельні школи); другий – середня освіта (гімназії, промислові, комерційні училища); третій – вища освіта (інститути, університети). Важливе місце в цій системі займала середня ланка, а особливо комерційні навчальні заклади [1, с. 195]. Саме вони готували кваліфікованих спеціалістів, які вже після закінчення навчального закладу могли працювати за фахом, або ж продовжували навчання в вищих навчальних закладах всієї імперії.

Не дивлячись на те, що зародження комерційної освіти в Україні проходило досить в складних умовах, місто Миколаїв швидко стало одним із центрів підготовки комерційних кадрів, долаючи низку проблем, що гальмували процес розширення системи середньої професійної освіти.

Вирішальну роль в процесі заснування навчального закладу відіграло питання фінансового забезпечення. З досвіду організації перших комерційних училищ, можна стверджувати, що в більшості випадків вони формувались як приватні або громадські, держава лише частково їх підтримувала матеріальну базу. Яскравим прикладом було перше комерційне училище в Російській імперії створене на приватні кошти мецената П. А. Демидова в Москві в 1772 році, “для того, чтобы сделать воспитаников из российских подданных знающих купцами” [2, с. 115]. Схожі училища з'явилися в Москві, Одесі, Києві, Харкові та інших містах, де

купецькі гільдії активно виділяли великі кошти на розвиток спеціальної професійної освіти.

Подібну необхідність в спеціалістах торгівлі та промисловості відчували купці Миколаївського біржового комітету. Відповідно до цього 12 червня 1902 року було скликане засідання на якому прийняли рішення про додатковий 10% збір з торгових документів міста [3, с. 125]. Окрім того, кошти за оренду двоповерхового приміщення, опалювання та освітлення в основному теж лежали на плечах приватних промисловців та торговців.

Аналізуючи архівні матеріали за 1903–1904 навчальний рік бачимо, що витрати училища становили – 21696 рублів. Основними джерелами утримання училища були:

- 1) Миколаївський Біржовий комітет (3000 рублів)
- 2) Плата за навчання (9819 рублів)
- 3) Пожертвування (2500 рублів)
- 4) Миколаївська міська управа (збір з торгових документів 6848 рублів) [4, арк. 8].

Проте, враховуючи численні клопотання від сиріт, малозабезпечених, вдів та інших пільгових категорій, які звільняли від сплати за навчання, коштів постійно не вистачало. А вже в перший рік навчання Піклувальна рада училища безкоштовно дозволила навчатися 47 учням із 156 офіційно зарахованих [5, арк. 1].

Наступним завданням для організації училища стало забезпечення висококваліфікованих педагогічних кадрів, які б передавали знання майбутньому поколінню. В більшості комерційних училищ Російської імперії на початку ХХ століття адміністрація намагалась запросити викладачів з-за кордону або з міст де вже існували комерційні навчальні заклади. Беручи до уваги, досить обмежений бюджет Миколаївського училища, то директор Н. П. Мілевський міг дозволити набрати не так багато спеціалістів. В 1903–1904 навчальному році на дійсну службу в Миколаївське комерційне училище були запрошені: Адам Адамович Маньковський (диплом II ступеня фізико-математичних наук в Новоросійському університеті), Серафим Кучепський (закінчив Одеську духовну семінарію), Микола Петрович Євстратов (Строгановське училище технічного малювання), Франц Францович Самек (освіту отримав за кордоном), Павло Семенович Маринов (випускник Олександрівського реального училища) [4, арк. 9].

Варто зазначити, що за вільним наймом тут працювало на 60% більше викладачів. До них входили: Зіфрід Гугонович Пломан (кандидат німецької мови, отримав освіту за кордоном), Фердинанд Петрович Гіне (освіту отримав у Франції), Григорій Лаврентійович Волохов (Київський університет Святого Володимира), Микола Олександрович Тверитін (Новоросійський університет), Лузер Ангилевич Лазарев (Інститут східних мов), Шимон-Юда Янкелев Айзман (Олександрівське реальне училище) та Петро Миколайович Делісенков (Павловське військове училище) [4, арк. 9].

Крім цього, вже в перший навчальний рік завдяки численним проханням членів Біржового комітету були розроблені спеціальні програми для навчання учнів вдома. Відповідно в педагогічний склад училища на посаду домашніх наставників були прийняті: Єлизавета

Альбертівна Долгополова, Анна Стефанівна Терещенко, Анна Миколаївна Лапич, Софія Парфирівна Гайдебурова, Олександра Матвіївна Любинська. В основному вони викладали арифметику, правопис та російську мову [4, арк. 9].

Оскільки комерційна освіта на території України в даний період лише почала набирати обертів, то забезпечення необхідними посібниками, спеціальною літературою, наочними матеріалами та навчальними приладами стало досить серйозною проблемою для Миколаївського училища. Єдиним виходом в цьому випадку було іноземне замовлення, проте і тут потрібно надіслати клопотання та отримати дозвіл від міністра фінансів. Іноді така процедура затягувалась на досить тривалий час, що в свою чергу ще більше ускладнювало навчальний процес. Наприклад, 27 жовтня 1904 року згідно циркуляра навчального відділу міністерства фінансів було дозволено замовляти не лише книги та журнали, але й колекції по історії, навчальні посібники, мікроскопи, хімічні препарати (реактиви) [6, арк. 48]. Однак прилади для фізичного кабінету, які були замовлені з Берліну на початку березня 1905 року надішли до Миколаївського училища лише в кінці серпня 1905 року [7, арк. 11].

Відмітимо, що попри якісно організований навчально-виховний процес в училищі, дефіцит фахівців комерційної справи компенсований був не одразу оскільки лише кожному третьому учневі вдавалося закінчити вдало училище та отримати диплом спеціаліста. На засіданні педагогічної ради в 1903 році було постановлено: тривалість уроків установити в 50 хвилин, перерви між 1–2 уроками – 15 хвилин, 3–4 уроками – 30 хвилин та 4–5 уроками – 15 хвилин. Уроки розпочинались о восьмій годині ранку [6, арк. 3]. Втім, в 1905 році другу збільшену перерву було вирішено використати для уроків гімнастики [6, арк. 53].

Звертаючись до архівних матеріалів Миколаївського комерційного училища можна стверджувати, що навчальна програма була надзвичайно насиченою. За рішенням адміністрації закладу до обов'язкової програми були включені наступні предмети: Закон Божий, російська мова, німецька мова, німецька комерційна кореспонденція, французька мова, французька комерційна кореспонденція, арифметика, алгебра, тригонометрія, геометрія з кресленням, географія, природознавство, комерційна географічна статистика, історія, природнича історія, фізика, космографія, хімія, товарознавство з технологіями, комерційна арифметика, бухгалтерія з комерційною ті торговою кореспонденцією на російській мові, політична економія з фінансовим правом, законознавство, загальне, торгове та вексельне право, історія торгівлі, малювання, правопис та інші [8, арк. 5]. Загалом випускники восьмого класу мали засвоїти на кінець навчання понад 30 предметів різного спрямування.

Разом з насиченою програмою неабияку проблему становила відсутність спеціально обладнаного для навчання приміщення. В зимовий період температура всередині класів не підіймалась вище 15 °С. В звіті за 1906–1907 навчальний рік зазначається: “Испорченость воздуха вследствие скученности учеников, принесенных завтраков ... а также невозможность

порезвиться щоб восстановить затраченую на уроках енергию, вот та картина какую представляет наше училище, вмещающее 3,5 сотни учащихся» [3, с. 126–127].

Проаналізувавши, основні проблеми в процесі підготовки спеціалістів комерційної справи в Миколаївському комерційному училищі можна стверджувати, що в епіцентрі подій було питання фінансового забезпечення, яким займались в основному лише представники Біржового комітету. Держава лише частково брала участь в підвищенні якості професійної комерційної освіти. Саме тому, коштів не вистачало на обладнання навчального корпусу, що в свою чергу ще більше ускладнювало навчальний процес, враховуючи, що кількість учнів з кожним роком збільшувалась. По друге, насичена навчальна програма, яка налічувала близько 30 предметів, іноді мінімізувала шанси багатьох учнів успішно закінчити заклад, однак забезпечувала якісну базу знань. Окрім того, більшість учнів використовували комерційне училище, як одну з можливостей отримати почесного громадянина міста, а не стати висококваліфікованим спеціалістом відповідної галузі.

Таким чином, в Миколаєві на початку ХХ століття обумовлене потребам часу було створене комерційне училище, перед яким постало ряд проблем, вирішення яких заповнило відчутну прогалину в якісних спеціалістах комерційної галузі.

Список використаних джерел

1. Медвідь Л. Розвиток економічної освіти в системі освіти України (XIX – початок ХХ) // Л. Медвідь. – К., 2007. – С.194–202.
2. Велиховский Л. Н., Кандауров Т. Н. Социокультурные практики российских предпринимателей: основа развития коммерческого образования // Л. Н. Велиховский, Т. Н. Кандауров // Страницы истории России и Урала. – М., 2011. – С.112–143.
3. Ковалева О. Ф., Чистов В. П. Очерки истории культуры Южного Прибужья. От истоков до начала ХХ века. Книга первая. Из прошлого культурной жизни на Николаевщине. – Николаев: Тетра, 2000. – С.125–128.
4. ДАМО. – Ф.133. – Николаевское мужское семиклассное коммерческое училище им. статс-секретаря С. Ю. Витте. – Оп.1. – Спр.12.
5. Там само. – Спр.8.
6. Там само. – Спр.2.
7. Там само. – Спр.14.
8. Там само. – Спр.17.

References

1. Medvid' L. Rozvytok ekonomichnoyi osvity v systemi osvity Ukrainy (XIX – pochatok XX) // L. Medvid'. – K., 2007. – S.194–202.
2. Velihovskij L. N., Kandaurov T. N. Sociokul'turnye praktiki rossijskih predprinimatelej: osnova razvitija kommercheskogo obrazovanija // L. N. Velihovskij, T. N. Kandaurov // Stranicy istorii Rossii i Urala. – M., 2011. – S.112–143.
3. Kovaleva O. F., Chistov V. P. Oчерki istorii kul'tury Juzhnogo Pribuzh'ja. Ot istokov do nachala XX veka. Kniga pervaja. Iz proshlogo kul'turnoj zhizni na Nikolaevshhine. – Nikolaev: Tetra, 2000. – S.125–128.
4. DAMO. – F.133. – Nikolaevskoe muzhskoe semiklassnoe kommercheskoe uchilishhe im. stats-sekretarja S. Ju. Vitte. – Op.1. – Spr.12.
5. Tam samo. – Spr.8.
6. Tam samo. – Spr.2.
7. Tam samo. – Spr.14.
8. Tam samo. – Spr.17.

Chernyavska O. P., postgraduate student of the Department of Philosophy, History and Political Science, Odessa National Economic University (Ukraine, Odessa), elena_kiriluisk@ukr.net

Problems of Training specialists of commercial affair at Mykolayiv Commercial College at the beginning of XX century

The article deals with the extension of the network of commercial schools in the south of Ukraine at the beginning of XX century. In particular, the main emphasis is placed on the functioning of the Mykolayiv Commercial College. A comparative analysis of the experience of the founding of similar schools on the whole in the Russian Empire was held. The contribution of charitable and merchant guilds to the educational process was defined. After analyzing the complex of materials, such as: publications, researches of regional ethnography and archival sources on the mentioned issue, was found that quite a few historians devoted their articles covering the history of Mykolayiv Commercial College. In its turn the important question of shortcomings. Among them the most relevant were: staffing, the sources of maintenance and equipment of special educational building. Having examined the special conditions of formation of commercial education in Mykolayiv, it was determined that the financial support was the most acute, because it was mainly engaged only by the representatives of the Stock Exchange Committee.

Keywords: commercial education, merchant guilds, teaching and educational process, Stock Exchange Committee, privileged contingent, curriculum, qualified staff.

Чернявская Е. П., аспирантка кафедры философии, истории и политологии, Одесский национальный экономический университет (Украина, Одесса), elena_kiriluisk@ukr.net

Проблемы подготовки специалистов коммерческого дела в Николаевском коммерческом училище в начале ХХ века

Рассматриваются вопросы расширения сети коммерческих учебных заведений на территории юга Украины в начале ХХ века. В частности, основное внимание акцентируется на функционировании Николаевского коммерческого училища. Проведен сравнительный анализ опыта создания подобных учебных заведений в целом на территории Российской империи. Определен вклад благотворительных и купеческих гильдий в учебно-воспитательный процесс. Проанализирован комплекс материалов: научных публикаций, краеведческих исследований и архивных источников по указанной проблематике, выяснено, что освещению истории Николаевского коммерческого училища посвящали свои статьи довольно мало историков. Это в свою очередь оставило в стороне важные вопросы недостатков. Среди них наиболее актуальными были: кадровое обеспечение, источники содержания и оборудования специального учебного корпуса. Исследованы особые условия зарождения коммерческого образования в городе Николаеве, определено, что финансовое обеспечение было наиболее острым, ведь им занимались в основном только представители Биржевого комитета.

Ключевые слова: коммерческое образование, купеческие гильдии, учебно-воспитательный процесс, Биржевой комитет, льготный контингент, учебная программа, квалифицированные кадры.

* * *

УДК 94

Кирея В. В.
здобувач, Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
(Україна, Львів), kyreiviktor@meta.ua

Військово-повітряні сили Західно-Української Народної Республіки: особливості формування та реорганізації, управління (1918–1919)

Мета даної статті детально на підставі спогадів (в основному колишніх військовослужбовців Галицької армії), архівних документів, історіографії, проаналізувати: особливості з котрими пов'язане формування авіації УГА, управління та реорганізацію під умови фронту військово-повітряних сил Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) 1918–1919 рр.

В процесі написання даної статті використано наступні методи дослідження: методи дедукції та індукції, методи аналізу та синтезу, історико-порівняльний метод, метод узагальнення. При дослідженні застосовано проблемно-хронологічний підхід та принцип історизму. В результаті дослідження зроблено такі основні висновки: основні особливості, з якими пов'язане формування військово-повітряних сил ЗУНР зводились до: 1) необхідності здійснення швидких, якісних розвідувальних дій, фотографування ворожих об'єктів; 2) ефективна протидія в повітрі польським військово-повітряним силам, котрими здійснювалось бомбардування позицій Галицької армії; 3) нанесення авіаційних ударів по ворожих стратегічних об'єктах фронту чи тилу; 4) прикриття з повітря своїх військ; 5) здійснення в комбінації з військами воєнних оперативних дій; 6) виконання комунікаційних дій між структурними одиницями армії, скажімо, між Начальною Командою і Корпусами; 7) контактування з закордоном.